

**ІНСТИТУТ ФІЛОСОФІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ**

на правах рукопису

КОРПАЛО ОЛЬГА ЛЕОНІДІВНА

**ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ТА ФАКТОР ЕМОЦІЇ
(логіко-когнітивний аналіз)**

Спеціальність - 09.00.06. - логіка

**АВТОРЕФЕРАТ
ДИСЕРТАЦІЇ НА ЗДОБУТТЯ НАУКОВОГО
СТУПЕНЯ КАНДИДАТА ФІЛОСОФСЬКИХ НАУК**

КИЇВ - 1996

AB. 34.855

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті філософії Національної Академії Наук України.

Науковий керівник - доктор філософських наук, професор
Ішмуратов Анатолій Теміргалійович

Офіційні опоненти:

1. Доктор філософських наук, професор
Мельников Володимир Миколайович.
2. Кандидат філософських наук, доцент
Навроцький Володимир Вячеславович.

Провідна організація - Київський університет імені Тараса Шевченка.

Захист відбудеться "31" травня 1996 року на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.01.25.01. для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) наук в Інституті філософії Національної Академії Наук України (252001, м.Київ-01, вул.Трьохсвятительська, 4),

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Інституту філософії Національної Академії Наук України (вул. Трьохсвятительська, 4).

Автореферат розіслано "30" квітня 1996 року
Вчений секретар спеціалізованої вченої ради,
доктор філософських наук

В.С.Лук'янець

ЛНБ України ім.В.Стефаніка

00740555 (Q)

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ. В наш час, коли людина отримала можливість більш повної реалізації своїх інтересів, керуючись внутрішніми цінностями та новими соціальними можливостями, все більш зростає значення в системі пріоритетів в суспільних науках отримувати проблема прийняття рішень. Духовний світ особистості стає більш значущим в структурі її діяльності, оточення та суспільства в цілому. Гуманізація життя людини посилює необхідність частіше звертати увагу на найбільш складний, але й один з найважливіших феноменів ментальної сфери - емоцію.

Логіко-філософський аспект проблеми пов'язаний зі з'ясуванням особливостей розгляду процесу прийняття рішень в загальному контексті соціальної дії і ролі емоцій в процесах розмірковування та формування "аргументів до дії". Рівень досліджень в таких галузях наукового знання як соціальна психологія, психолінгвістика, когнітологія, комп'ютерна наука, логіко-семантичний та логіко-когнітивний аналіз дозволяє розробити спектр питань відносно емоційно-мотиваційного аспекту прийняття рішень. Найбільш важливі з них пов'язані з вивченням логіко-когнітивної структури емоцій, взаємозв'язку емоцій з іншими когнітивними станами (знанням, віруванням, очікуванням, бажанням, наміром, тощо), критичним аналізом схем прийняття рішень з точки зору можливостей урахування емоційного фактору, аналізом емоцій в схемах прийняття соціальних рішень. Виглядає перспективним використання засобів логіки емоцій при розробці логіко-когнітивних схем взаємодії (соціальних, соціально-психологічних, конфліктних, комунікаційних, таких, що підпадають під оцінку етики, політики, права, ідеології).

Результати логіко-когнітивного аналізу емоцій як фактору прийняття рішень в конфліктних ситуаціях можуть використовуватись для побудови різноманітних моделей людської взаємодії, для створення діалогових систем типу "людина-машина". Крім того, вони є матеріалом для побудови логіко-семантичних моделей емоцій, а також для розробки спеціальних концепцій прийняття рішень в соціальній психології та когнітивній теорії конфліктів.

СТУПІНЬ РОЗРОБЛЕНОСТІ ПРОБЛЕМИ. В філософії інтерес до емоцій був яскраво вираженим в трактаті В.Спінози "Етика" в зв'язку з його вченням про боротьбу розуму з афектами. Після Спінози складається негативне відношення до емоції як ірраціональної сфери ментальності. Можливо тільки Д.Кюма намагався "реабілітувати" емоції, вказуючи на їх регулятивне значення в діяльності людини. В подальшому філософи, соціологи, психологи намагались з'ясувати раціональну суть емоційної поведінки, заявляючи це як логіку емоцій (т.р.ібо "логіка почуттів"). Значення емоційного фактору підкреслювалось соціальним психологом Г.Тардом в його "Соціальній логіці". Однак, специфічним об'єктом дослідження емоційно-мотиваційна сфера стає тільки в середині ХХ сторіччя. І це пов'язано з виходом в світ книги "Інтенція" Г.Анскома (Anscombe, 1957). Ця книга схилила філософів та логіків до аналітичних досліджень емоцій та породила навіть декілька нових течій, котрі пов'язані з дослідженнями в психології, лінгвістиці, теорії прийняття рішень, когнітології (М.Бретмен, Р.Соломон, Г.Лакоф, А.Вежбицька).

В логіці інтерес до емоцій виникає в зв'язку з розвитком так званої природної логіки (natural logic), яка пов'язана з

практичними розмірковуваннями. Припускається, що почуття є деякою інтенціональною структурою підсвідомості, котра детермінує прийняття рішення і розмірковування природної логіки. (А.Ішмуратов). До цього часу напрям, котрий формально досліджує емотивну сферу, ще не склався. Це пов'язано з концептуальною нерозробленістю проблематики в таких галузях як логіко-когнітивна репрезентація емоцій, проблема співвідношення раціонального та ірраціонального в контексті емоцій, у зв'язку зі схемами прийняття рішень, моделювання мотивації дії та реалізації плану діяльності, ролі емоцій в нестандартних ситуаціях прийняття рішень, зокрема, в конфліктних ситуаціях. Ця проблематика розглядалась фрагментарно в контексті вирішення інших філософських та методологічних проблем (раціональності, розуміння). Можливо вказати на загальні дослідження раціональності (З.Сокулер, Д.Касавін, В.Омельянчик, С.Васильєв), раціональності дії та вирішування (М.Попович, А.Ішмуратов, А.Васильченко, Д.Фолесдаль) та емоцій (Р.де Соуса, Д.Рос, Е.Порті), розробку засад когнітивної теорії прийняття рішень (В.Сергеев, М.Цимбурський, А.Ішмуратов, А.Барановський), котрі дали можливість дослідити критерії раціональності емоційних розмірковувань та дій, особливості когнітивної репрезентації емоцій в схемах прийняття рішень. Аналіз раціональної чи математичної (Р.Льюїс, Х.Райфа, Дж.Нейман, О.Моргенштейн, Т.Сааті, В.Пономарьов) і психологічної (Ю.Козелецький, В.Пономарьов) теорій прийняття рішень також дозволили дійти висновку про придатність когнітивної методології для аналізу прийняття рішень з урахуванням фактору емоцій.

Важливим напрямом в формуванні когнітивної теорії

прийняття рішень стала ідея планування поведінки (Д. Мілер, Ю. Галантер, К. Прибрам) та розробка принципів побудови формальних моделей генерації та розпізнавання планів в ситуаціях мовного спілкування (Дж. Аллен, С. Перо, М. Полак, Ф. Кац).

Методологічні підстави для проникнення логічного дослідження в царину емоцій розроблені в межах сучасної аналітичної філософії (Р. Солонен, Дж. Серль, Р. Гордон, Е. Робінсон, Е. Рорті), а також соціальної (Дж. Мід, Т. Шибутані) і когнітивної психології (Дж. Джонсон-Лерд, К. Оутлі, Т. Штейн, Т. Трабасо, А. Ортоні). Засади для можливих класифікацій термінів емоційних станів виділені в межах когнітивних та лінгвістичних досліджень (Дж. Аверіл, А. Вежбіцька, Дж. Джонсон-Лерд, К. Оутлі, А. Ортоні).

В цілому, можливість побудови логіки емоцій розглядалась взагалі, при цьому чітко не обмежувався контекст дослідження, що не давало можливості подолати так звану амбівалентність термінів емоційних станів, вичленити критерії для їх класифікації та уточнити логіко-семантичні характеристики.

Найбільш нерозробленими є проблеми, що стосуються ролі емоцій при прийнятті рішень в нестандартних ситуаціях (конфліктних). В конфліктології розглядалась роль емоцій в прикладному аспекті: нейтралізація емоцій, стримування і т.і. (Ш. Фейфер, Д. Ден, Д. Скот), але не досліджувалось їх фундаментальне значення в протіканні конфліктного процесу, зв'язок з процесами прийняття рішень.

Таким чином, сучасний стан дослідження процесів прийняття рішень та їх емоційно-мотиваційного фактору дає можливість поставити проблему логіко-когнітивного аналізу емоцій в

контексті прийняття рішень в конфліктній ситуації. Ця проблема вимагає міждисциплінарного дослідження, яке заторкує філософію, психологію, лінгвістику, кібернетику.

ЦІЛЬ РОБОТИ: дослідити концептуальні засади логіко-когнітивного аналізу емоцій як фактору прийняття рішень в нестандартних ситуаціях, особливо в тих, що пов'язані з конфліктами.

Для досягнення її в дисертації вирішувались наступні завдання:

- проаналізувати загальні типи теорій прийняття рішень відносно нестандартних ситуацій (конфліктогенних) з урахуванням емоційного фактору;

- дослідити логіко-когнітивне взаємодіювання конфліктогенної та емоційної детермінант в структурі проблемної ситуації;

- обґрунтувати можливість виразу плану дії (взаємодії) в пропозиційній формі та репрезентації конфлікту в термінах планування;

- дослідити структуру емоційного розмірковування в зв'язку з емоційною дією;

- визначити когнітивні критерії раціональності емоційного розмірковування в контексті прийняття рішення;

- проаналізувати логіко-когнітивні залежності між емоційними та ментально-епістемічними станами;

- дослідити можливість побудови класифікації термінів емоційних станів з метою побудови логіки емоцій;

- розробити логіко-семантичні засоби аналізу емоцій в моделях конфліктної взаємодії.

МЕТОД ДОСЛІДЖЕННЯ: логіко-когнітивний. Логічні проблеми

когнітивної науки розроблялись задовго до її офіційного народження в руслі такого напрямку як філософська логіка (епістемічна логіка, логіка норм, оцінок, дій і т.і.).

Логіко-когнітивні дослідження (АКД) орієнтовані на аналіз філософських, методологічних, логічних та прикладних проблем когнітивної науки концептуальними і формальними засобами сучасної логіки та на розробку подібних засобів. Можливо виділити наступні аспекти АКД.

Філософський аспект. Когнітивна наука пропонує інший шлях вирішення традиційних епістемологічних проблем (раціональності, розуміння, інтенціональності, нормативності і т.і.), а також ставить нові проблеми (когнітивної репрезентації, когнітивної детермінації). Завдання АКД - уточнення концептуального інструментарію когнітивної філософії, котра генетично пов'язується майже з усіма сучасними філософськими течіями (аналітичною, лінгвістичною, феноменологічною, структуралізмом, прагматизмом, психоаналізом).

Методологічний аспект. Когнітивна наука є результатом інтеграційних процесів в науковому пізнанні, внаслідок взаємодії гуманітарних та технічних наук, формування нової парадигми науковості з іншими принципами обґрунтування, критеріями точності, засобами експериментування. Осмислення цього процесу, аналіз когнітивної парадигми, вивчення логіко-концептуальних засобів її конституювання в науковому дослідженні - завдання АКД.

Логічний аспект. Когнітивна наука продовжує "поглинати" провідні напрями філософської логіки, тобто використовувати результати її досліджень, змінюючи цільові настановлення та

орієнтовуючи їх на науково-технічні потреби розвитку інформаційних технологій. АКД в цьому аспекті є асиміляцією наявних логічних засобів в межах когнітивної парадигми та створенням нових засобів аналізу і моделювання концептуальних схем когнітивної науки. В центрі уваги АКД – логіка норм, дій, імперативів, питань, практичних міркувань, актів мовлення, немонотонна, інтенціональна логіка, логіка емоцій.

Прикладний аспект. Результати АКД в формалізованому варіанті призначені безпосередньо для подальшої розробки програмного забезпечення (системи інтерфейсу, експертні системи, комп'ютерне моделювання, тощо). В цьому аспекті АКД є необхідним етапом для переходу від змістової концептуальної логіки приблизно точних ідей до їх комп'ютерної реалізації.

НОВИЗНА ТА ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. В дисертації проведено логіко-когнітивний аналіз емоцій в контексті прийняття рішень в нестандартних ситуаціях, що пов'язані з конфліктами.

В процесі дослідження отримані наступні результати.

1. Обґрунтована доцільність застосування логіко-когнітивної методології в якості фундаменту для розробки емоційного аспекту теорії прийняття рішень в нестандартних ситуаціях.

2. На підставі аналізу логіко-когнітивного взаємовідношення конфліктогенної та емоційної детермінант в структурі проблемної ситуації розроблено метод дескриптивного аналізу конфлікту в термінах емоційних станів.

3. Обґрунтована можливість трактування плану дії як комплексного ментального настановлення суб'єкта, котре може бути вираженим пропозиційно у вигляді системи

переконань-очікувань, котрі конституують зв'язки між когнітивними подіями; розроблена репрезентація конфлікту, яка визначається когнітивною структурою комунікативної ситуації, що пов'язана з проблемами реалізації планів.

4. Досліджена структура емоційного розмірковування та емоційної дії, визначені логіко-когнітивні критерії їх раціональності.

5. Побудовані класифікації термінів емоційних станів, котрі орієнтовані на використання для логічного моделювання емоційної сфери; підставами класифікацій слугують: раціональна оцінка ситуації, її динамічні характеристики та аспекти девіантного спілкування.

6. Розроблений метод логіко-когнітивного аналізу емоцій засобом експлікації логіко-когнітивних залежностей між емоційними станами та основними модальностями прийняття рішень.

7. Розроблено варіант експлікації дієслів, котрі виражають фундаментальні для конфліктної ситуації емоції, як модальних операторів (ВОЇТЬСЯ та ГНІВАЄТЬСЯ) засобами епістемічної логіки у вигляді аналітико-табличних правил.

Розроблені логіко-семантичні засоби можуть слугувати інструментом філософського аналізу дії та взаємодії, застосовуватись в когнітивній психології, соціології, для деталізації розділів конфліктології, що пов'язані з емоціями, при розробці інтелектуальних систем. Положення та висновки даної роботи можуть бути також використані при підготовці загальних та спеціальних лекційних курсів з вищеназаних дисциплін.

АПРОБАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Зміст дисертації обговорювався на

засіданні сектору логіки наукового пізнання Інституту філософії НАН України (Київ, 1993) та на засіданні кафедри логіки Київського університету імені Тараса Шевченка (Київ, 1995), на підставі матеріалів дисертаційного дослідження прочитано лекції (4 години) на юридичному факультеті Київського університету ім.Тараса Шевченка (1993 р.).

Загальні положення та результати дисертації обговорювались на міжнародному семінарі "Пост-радянські етнічні відносини: конфлікти та співпраця" (Київ, 1994), на міжнародній науковій конференції "Сучасна логіка: проблеми теорії, історії та застосування в науці" (Росія, Санкт-Петербург, 1994), на засіданнях круглого столу "Феноменологія конфлікту" (Київ, 1994), на науковій конференції "Універсум людини: мислення, наука, культура" (Київ, 1994), на науковій конференції студентів та аспірантів філософського факультету Київського університету ім.Тараса Шевченка (Київ, 1994), на міжнародній конференції з логіки, методології та філософії науки (Москва-Обнінськ, 1995), на 10 міжнародному конгресі з логіки, методології та філософії науки (Італія, Флоренція, 1995).

СТРУКТУРА ДИСЕРТАЦІЇ. Робота містить вступ, три розділи, заключення та список літератури.

Порядок викладу матеріалу визначається послідовністю вирішення основної проблеми дисертації. Поділ на розділи відповідає також тематичній диференціації поставлених проблем.

Перший розділ присвячений філософським та методологічним аспектам когнітивного аналізу процесу прийняття рішень, конфлікту та емоцій. В ньому досліджується можливість аналізу конфлікту в термінах когнітивної парадигми, обґрунтовується

доцільність логіко-когнітивного дослідження емоційно-мотиваційної сфери, уточнюються проблеми раціональності та ірраціональності емоцій.

Другий розділ присвячений з'ясуванню логіко-когнітивних особливостей дослідження емоційно-мотиваційної сфери. На підставі виділення в якості елементів аналізу феноменологічних та семантичних примітивів уточнюється семантичний зміст емоційних концептів, з'ясовуються можливості пропозиційного виразу їх змісту в термінах вірувань та бажань, будуються класифікації термінів емоційних станів.

В третьому розділі на підставі проведеного аналізу розглядаються деякі можливості експлікації емоцій логіко-семантичними засобами.

ЗАГАЛЬНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ. у вступі обгрунтована тема та сформульовані проблеми дослідження. Вказані новизна та практичне значення отриманих результатів. Обгрунтовані метод і структура дисертаційної роботи.

В першому розділі "Рішення, конфлікт, емоція" досліджуються особливості когнітивного трактування процесу прийняття рішення, конфлікту, уточнюються визначення останнього, з'ясовуються умови можливості експлікації емоцій раціональними засобами.

В першому параграфі досліджуються когнітивні механізми трактування процесу прийняття рішень, уточнюються поняття рішення та конфлікту, розглядається динамічна модель конфлікту в загальному контексті соціальної дії.

Теорія прийняття рішень розвивалась паралельно з теорією гри, яку часто називають теорією конфліктів, що пояснюється специфікою областей її застосування (військова справа,

економіка і т.і.). Конфлікт в ній визначається як ситуація неузгодженості інтересів учасників і моделюється як прийняття індивідуальних чи колективних рішень в ситуаціях з невизначеністю або ризиком на підставі кількісно визначеного відношення надання переваги. З розвитком психологічної теорії прийняття рішень, котра враховує загальні характеристики суб'єкта, що приймає рішення, постає питання про єдину методологію дослідження. В якості такої пропонується когнітивна методологія.

Рішення розглядається як процес інтелектуального обґрунтування дії, як процес формування наміру. Проблема уточнюється через поняття когнітивного дисонансу. Дисонансом визначеного суб'єкта в визначеній ситуації є відношення між двома елементами його когнітивного оточення, котре оцінюється суб'єктом як несумісне. У відповідності до принципу когнітивного детермінізму, кожна когнітивна подія пов'язана умовою своєї актуалізації з деяким класом когнітивних подій.

У відповідності до загальних аспектів аналізу соціальної дії (суб'єктивність, реальність, нормативність) виділяються три типи дії: індивідуальна, взаємодія, соціальна дія. Взаємодія аналізується в загальному контексті спілкування, де спілкування визначається як спільна дія по реалізації інтересів, котра координується шляхом обміну думками та регулюється спільними нормами. Конфлікт формується в зв'язку з виникненням порушень в спілкуванні, котрі репрезентують прояви неузгодженості (інтересів, думок, норм) по фазах спілкування (комунікативній, прагматичній, легітимній, активній). Конфлікт остаточно може бути визначений як ситуація прояву неузгодженості в реалізації інтересів, котра пов'язана з

легі тимними порушеннями спілкування.

Другий параграф присвячений розгляду когнітивної репрезентації процесу прийняття рішень в термінах парадигми планування дії. План є встановленою серією схем дій, через посередництво котрої цілеспрямована система працює для досягнення відповідності між світом та ціллю. Всі дії в такому плані виконуються суб'єктом з наміром.

Проводиться порівняльний аналіз простого технічного плану (у вигляді комп'ютерної програми) та реального плану дії. Виділяються особливості планування в реальних ситуаціях взаємодії, котре відбувається при: а) множині цілей (не всі з них представлені експліцитно); б) при взаємодії з іншими суб'єктами, наміри котрих не завжди ясні; в) при неповному знанні та обмежених ресурсах. Для суб'єктів реального планування є характерним стан "захопленості" - утотоження себе з ціллю плану, котрий є гарантією того, що план виконуватиметься.

На підставі розрізнення дії, виконаної з наміром, та наміру виконати дещо, уточнюється зміст виразу "мати план" як складного ментального настановлення, котре передбачає визначені зобов'язання відносно дії. Схематично, якщо A - ім'я суб'єкта, r - дія, $PLANUE$ - бінарне відношення між агентом та дією, то $PLANUE(A, r)$ буде означати, що A має план виконати r . План отримує статус плану завдяки властивостей вірувань суб'єктів.

Індивідуальна дія може моделюватись як простий план, тоді як ситуації інтеракції та соціальної взаємодії - як складні (комплексні) плани, котрі в окремих своїх моментах можуть бути спрощено представлені як прості. умовою нормального

спілкування в такому випадку є можливість вільно виводити план іншого. Внутрішній особистісний конфлікт може бути представлений як конфлікт цілей в простому індивідуальному плані. Моделювання міжособистісного конфлікту, як порушення комунікативної співпраці, пов'язане з проблемою нездійсненності чи неможливості виконання плану.

В третьому параграфі проводиться когнітивний аналіз емоцій, суть якого полягає в припущенні можливості витлумачення судження як когнітивного їх елементу. Таким чином, кожний емоційний стан може бути представлений у вигляді модусу (х, А), де х - ім'я суб'єкта, А - пропозиційний зміст. Головними властивостями емоційних станів є: інтенціональність, часова зобумовленість, конфліктність, різні ступені інтенсивності.

Для логічного моделювання когнітивних аспектів формування наміру виділяються почуття, настрої та емоції. Емоції розглядаються як ментальні стани, котрі впливають на процес прийняття рішень, і як специфічні посередники між свідомістю і підсвідомістю суб'єкта. Почуття розглядаються як структурні утворення підсвідомості. Настрої - як неусвідомлені актуалізації деяких когнітивних подій (або станів), детермінованих почуттями в визначеній ситуації. Емоція - усвідомлення визначеного змісту актуалізованого когнітивного стану. Головною характеристикою почуттів є їх позачасовість (зв'язок зі стабільними компонентами моделі "я" суб'єкта), і в цьому сенсі вони можуть розглядатися як аксіоми для дедуктивного моделювання сфери "іраціонального". Почуття детермінують не самі дії, а бажання діяти певним чином.

Четвертий параграф присвячений з'ясуванню критеріїв

визначення раціональності емоцій. Розглядаються твердження з термінами емоційних станів як елементи емоційного розмірковування, та дії, які виконані під впливом емоцій, як емоційні дії. Визначаються поняття "логічно", "нелогічно", "алогічно" та "раціонально", "нераціонально", "ірраціонально". Питання про раціональність емоцій може бути вирішене, якщо будуть визначені загальні функції емоцій в процесі прийняття рішень.

У ситуації неповного знання та обмежених ресурсів емоційне розмірковування, котре використовує готову фіксовану структуру, що безпосередньо впливає на структуру діяльності суб'єкта, може сприяти швидкому вибору альтернатив. Емоції, як актуалізації почуттів суб'єкта, задають межі можливостей вибору альтернатив. В ситуації множини цілей емоції визначають найвищий пріоритет для окремої цілі або класу цілей, досягнення котрих стало проблематичним. Це часто переживається як "стурбованість" проблемою. В ситуації взаємодії функція емоцій полягає в тому, що вона встановлює тон дружньої взаємодії (нормальне спілкування) або агресивного суперництва (конфлікт). Таким чином, механізм, котрий сприяє подоланню недосконалості процесів розмірковування та прийняття рішень не може розглядатись як повністю ірраціональний.

Доводиться необхідність введення двох планів для визначення критеріїв раціональності емоцій: внутрішнього і зовнішнього. В зв'язку з цим визначаються поняття стратегічної (як ефективність досягнення цілі), когнітивної (відносно системи переконань суб'єкта) раціональності та раціональності відносно "парадигмального сценарію", котрий являє собою не що інше, як опис соціально інституціалізованих норм для даної

ситуації взаємодії. Кінцевою метою логічного аналізу емоційної сфери є формальна репрезентація саме "внутрішньої раціональності" розмірковуючого та приймаючого рішення суб'єкта.

Метою *другого розділу* "Логіко-когнітивний аналіз емоцій" є уточнення семантичного змісту термінів емоційних станів логіко-когнітивними засобами.

Для когнітивного дослідження є суттєвим визначення базових елементів аналізу об'єктів, що вивчаються. В першому параграфі проводиться порівняльний аналіз когнітивного та лінгвістичного підходів до концептуалізації емоцій. Когнітивний аналіз передбачає виділення класу базових емоційних модусів як феноменологічних примітивів (елементарних переживань), котрі виражаються емоційними термінами: радість, печаль, страх, гнів, відраза. Вільш складні емоційні модуси інтерпретуються як контекстуальні розширення базових: контекстуальні терміни (наприклад, надія, жаль) та комплексні емоційні терміни (заздрість, ревність), контекст вживання котрих передбачає врахування самооцінок суб'єкта.

На відміну від когнітивного підходу, який передбачає інтерпретацію емоцій в термінах емоційних же модусів, лінгвістичний підхід експлікує емоційні концепти засобами семантичних примітивів (А. Вежицька), список котрих містить єдине емоційне слово "переживає", використання котрого дозволяє сконцентруватись на визначенні власне семантичного змісту концепта, відволікаючись від різномірних супроводжуючих подій, як-то: зміна кольору обличчя, температури тіла, зміна інтонацій голосу, тощо.

Когнітивний та лінгвістичний підходи розглядаються як

взаємодоповнюючі. Перший дає можливість обґрунтувати виділення мінімального класу емоційних термінів для побудови дедуктивних схем, за допомогою другого підходу чітко визначається семантичний зміст кожного такого терміну, задаються умови його інтерпретації з урахуванням особливостей контексту.

В другому параграфі проводиться аналіз засобів моделювання емоційних переживань як когнітивних подій. Кожна дія, навіть та, що здається ірраціональною, може бути представлена в термінах вірувань та бажань. Уточнюються поняття, які пов'язані з виразом волі суб'єкта (МОЖЕ, ХОЧЕ, ВАЖАЄ, ПРАГНЕ, МАЄ НАМІР). Іntenція, спрямована в майбутнє, та Іntenція стосовно теперішнього визначаються, відповідно, як первинна Іntenція (що припускає в тому числі і психологічну інтерпретацію) та власне намір (як результат прийняття рішення). Уточнюється поняття ЦІЛІ, як деякого стану справ, вибраного на підставі бажання, очікуючого результат. Робиться висновок про важливість логіко-семантичного визначення оператора НАМІРУ для моделювання емоційної сфери.

Визначаються семантичні характеристики понять ЗНАЄ, ВІРИТЬ, ПЕРЕКОНАНИЙ, СУМНІВАЄТЬСЯ. За їх допомогою уточнюються логіко-семантичні засоби виразу епістемічних та фактичних емоційних концептів.

В третьому параграфі розглядаються можливі класифікації досліджених термінів емоційних станів: а) на підставі предмета і характеру оцінки. Предметом є зміна ситуації взаємодії, для котрої передбачаються наступні уточнення: зміна ситуації; оцінка події як результату діяльності "іншого"; події як результату діяльності "іншого" по відношенню до "я"; оцінка своїх особистих дій; оцінка моделі "я" по відношенню до

"Іншого" та по відношенню до соціуму в цілому.

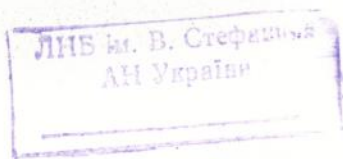
б) за часовим параметром: терміни емоційних станів пов'язані з оцінкою минулих подій, теперішньої ситуації, майбутніх подій (цілей), котрі передбачають більш складну часову специфікацію.

У відповідності до розглянутої динамічної моделі конфлікту терміни емоційних станів класифікуються згідно фаз його розгортання (горизонтальна) та відповідно до аспектів девіантної поведінки (вертикальна).

Множини термінів, що позначають позитивні та негативні емоційні стани не є ізоморфними, тому критерії їх розрізнення можливо наводити тільки в межах конкретної моделі. Можливі тільки деякі приблизні опозиції, наприклад, гордість - сором, радість - печаль, надія - відчай.

Порівняння когнітивного та лінгвістичного підходів дозволяє зробити висновок про можливість, хоча б двох напрямів в розробці логіко-дедуктивних моделей емоційних розміковувань: а) будується дедуктивна схема для базисного емоційного предикату, і на цьому фундаменті моделюються більш складні терміни; б) кожен емоційний предикат моделюється в термінах цілей, намірів, вірувань, знань і т.п.

В зв'язку з цим в *третьому розділі* "Логічна структура емоцій та модальності прийняття рішень" розробляються логіко-семантичні засоби моделювання емоцій, обґрунтовується важливість визначення оператора наміру для побудови логіки емоцій. В першому параграфі розглядаються особливості логічної мови для моделювання раціональної дії. Можливості виразу емоційних станів розглядаються в термінах моделі "раціонального балансу" Дж.Коена та Г.Левеск'є. Особливості

моделі: а) центральними є поняття-концепти виконаної та виконуваної дії; б) дія - завжди результат активності суб'єкта; в) все, що суб'єкт вважає істинним, може стати об'єктом його цілі; г) суб'єкт завжди знає, що він робить (Def 1,2; Pr.17; As.1). Вводяться два типи оператора наміру (INTEND₁; INTEND₂) як модального оператора.

Другий параграф присвячений дослідженню можливостей представлення конфлікту як порушення комунікативної співпраці, а також деяких важливих емоційних концептів засобами моделі "раціонального балансу". Нормальне спілкування, що передбачає співпрацю суб'єктів, може описуватися парю:

$\langle P-R-GOAL \ x \ p \ \langle GOAL \ y \ r \rangle \ \text{та} \ \langle P-R-GOAL \ y \ r \ \langle GOAL \ x \ p \rangle,$

порушення спілкування, в першій фазі формування конфлікту:

$\langle P-R-GOAL \ x \ p \ \langle GOAL \ y \ r \rangle \ \text{та}$

$\langle BEL \ y \ \sim \langle P-R-GOAL \ x \ p \ \langle GOAL \ y \ r \rangle \rangle \rangle;$

І в останній, що виражає відмову від співробітництва:

$\langle P-R-GOAL \ x \ p \ \sim \langle GOAL \ y \ r \rangle \ \text{та} \ \langle P-R-GOAL \ y \ r \ \sim \langle GOAL \ x \ p \rangle.$

Вводяться наступні визначення:

Ворогування:

$\langle HOSTIL \ x \ y \ p \rangle \stackrel{def}{=} \forall e \ \langle BEL \ x \ \langle GOAL \ y \ \langle \langle DONE \ x \ e \rangle \rangle \rangle \supset$

$\langle GOAL \ x \ \langle \langle \sim \langle DONE \ x \ e \rangle \rangle \rangle.$

Обманює:

$\langle DECEIVE \ x \ y \ p \rangle \stackrel{def}{=} \forall e \ \langle GOAL \ x \ \langle \langle HAPPENS \ x \ e; \langle BEL \ y \ p \rangle \rangle \rangle \wedge$

$\langle KNOW \ x \ \sim p \rangle.$

Побоюється:

$\langle FEAR_1 \ y \ x \rangle = \forall e \ \langle GOAL \ y \ \langle \langle DONE \ x \ e \rangle \rangle \wedge$

$\langle BEL \ y \ \langle GOAL \ x \ \langle \langle \sim \langle DONE \ x \ e \rangle \rangle \rangle.$

Воліється:

$\langle FEAR_2 \ y \ x \rangle = \forall e \ \langle GOAL \ y \ \langle \langle DONE \ x \ e \rangle \rangle \wedge$

Гні вається:

$$(ANGER у x) = \forall e (GOAL у \downarrow (DONE x у e)) \wedge$$

$$(BEL у (GOAL x \sim DONE x у e) \supset$$

$$KNOW у (GOAL x (\square \sim DONE x e)))$$

В третьому параграфі на підставі динамічної моделі конфлікту та результатів когнітивного аналізу епістемічних та фактичних емоцій розглядається можливість логіко-дедуктивного представлення мінімального класу емоційних предикатів засобами епістемічної логіки. Головною особливістю запропонованої моделі конфлікту є його принципова емоційність, тобто в кожен момент свого формування конфлікт може бути представлений деяким окремим емоційним станом. Передбачається, що мінімальний конфлікт може бути описаний за допомогою предикатів ПОВОЮТЬСЯ та ГНІВАЄТЬСЯ. Формулюються наступні аналітичні правила для цих предикатів як модальних операторів:

$\frac{T_v \Gamma x A}{T_v Bx A, Q} \quad R_{vv'}$	$\frac{F_v \Gamma x A}{F_v Bx A \mid Q} \quad R_{vv'}$
$\frac{T_v \Pi x A}{T_v Cx A \mid Q} \quad R_{vv'}$	$\frac{F_v \Pi x A}{F_v Cx A, Q} \quad R_{vv'}$

де Q - додаткові умови, що пов'язані з контекстом.

За їх допомогою доводиться, що неможливо одночасно гніватись і боятись одного і того ж.

В заключенні підводяться підсумки та обговорюються перспективи дослідження. Дослідження когнітивної структури емоції дозволило з'ясувати характеристики, котрі відрізняють емоційні стани один від одного та від інших когнітивних станів (подій); зробити висновок про можливість виразу пропозиційного

змісту емоційних концептів в термінах вірувань та бажань. Запропонована дедуктивно-аналітична система може бути розширена за рахунок визначення умов для термінів позитивних емоційних станів.

Подальші перспективи логіко-когнітивного аналізу емоційних концептів пов'язані з вивченням можливості побудови логіки емоцій як розширення логіки оцінок та логіки "надання переваги", з використанням систем динамічної логіки.

По темі дисертації опубліковані наступні роботи:

1. Политический конфликт и социальные чувства // "Світ безпеки", № 2, 1994. - стор. 29-30, (у співавторстві).

2. Прийняття рішень та ментальність емоцій // Наукова конференція "Універсум людини: мислення, культура, наука". Тези доповідей. - Київ, 1994. с. 63-65.

3. Логико-когнитивный анализ // Научная конференция "Современная логика: проблемы теории, истории и применения в науке". Тезисы докладов. - Санкт-Петербург, Санкт-Петербургский университет, 1994. - ч.1. - с.21-23, (у співавторстві).

4. Конфликт и социальные чувства (перспективы логико-когнитивного анализа) // международная научная конференция по логике, методологии и философии науки. - Москва, Обнинск, 1995. - секция IV, с.24-26, (у співавторстві).

5. Decisions, Emotions and Modalities (Logical-Cognitive analysis) // Volume of Abstracts of the 10th International Congress of Logic, Methodology and Philosophy of Science. - Florence, Italy, 1995. P. 540.

КОРПАЛО О.А. Принятие решений и фактор эмоции
(логико-когнитивный анализ)

Диссертация на соискание ученой степени кандидата
философских наук по специальности 09.00.06 - логика.

Институт философии Национальной Академии наук Украины,
Киев, 1996.

В диссертации исследуются проблемы, связанные с
выяснением особенностей рассмотрения процесса принятия решений
в общем контексте социального действия и роли эмоций в
процессах рассуждения и формирования "аргументов к действию".
Проводится логико-когнитивный анализ эмоций как фактора
принятия решений в конфликтных ситуациях и разрабатываются
логико-семантические средства экспликации терминов
эмоциональных состояний.

KORPALO O.L. MAKING DECISIONS AND FACTOR OF EMOTION
(Logical - Cognitive Analysis).

Thesis on competition for academic degree of Candidate of
Sciences in Philosophy on speciality 09.00.06 - the logic.

Institute of Philosophy of National Academy of Sciences
of Ukraine, Kyiv , 1996.

In this research paper we're looking through the problems
that are connected with realizing of peculiarities of the
making decisions in general context of social action and
emotion's roles in processes of reasoning and "forming of
"arguments to doing". The logical-cognitive analysis of
emotion qua factor of making decisions in conflicting
situations are made and logical-semantics means for explicate
of emotional terms are worked out.

Ключові слова: прийняття рішень, конфлікт, емоція,
когніція, логико-когнитивний аналіз, логико-семантичне
модельювання.

OK

Ав. 34.853
АВ 34.853

Підп. до друку 28.03.96 Формат 60×84^{1/16}. Папір
друк. № . Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 1,0
Умовн. фарбо-відб. 1,0 Облік-вид. арк. 1,0
Тираж 100 . Зам. № 6-1281 .

Фірма «ВІПОЛ»,
252151, Київ, вул. Волинська, 60.